

Prieš 70 metų Laižuvos apylinkėse irgi kovota

Albertas RUGINIS, Mažeikiai

Mažeikiuose buvusiam NKVD – MGB būstinės pastate dabar įsikūrė Švč. Jėzaus Širdies bažnyčios parapijos namai. Čia teka ramus parapijos katalikų gyvenimas. Vienoje galinėje patalpoje Mažeikių muziejaus įkurta pokario kovų ekspozicija mena, jog šiame pastate buvo kankinami ir net žudomi Lietuvos žmonės, luošinami jų gyvenimai.

Prieš 70 metų 1948 m. sausio 9-10 d. visi šio dviaukščio pastato kabinetai buvo užpildyti naujomis aukomis. Iš Laižuvos, Vieksnių, Auksodės, Dabikinės apylinkių buvo suimta apie 60 išaiškintos pagrindinės organizacijos „Lietuvos demokratinės kovos sąjungos“ – Štabo 43 (LDKS-43) narių.

Organizaciją kūrė ir jai vadovavo Valentinas Valantinas-Velcius, gim. 1923 12 03 Skuode, batsiuvio šeimoje. Baigė Skuodo gimnazijoje 6 klases, dalyvavo skautų veikloje. Dirbo Skuodo kooperatyve sąskaitininku.

1945 m., antrą kartą grįžus rusams, V. Valantinas, vengdamas tarnybos sovietinėje armijoje, įsidarbino Kretingos milicijos archyvo tvarkytoju. Drauge su Narmontu, dirbusiu Kretingos kariniame komisariate, parūpindavo pasus ir karinius bilietus pažįstamiems vyrams, vengiantiems tarnybos sovietinėje armijoje.

V.Valantino brolis Laurynas, gim. 1922 m., gyveno Klaipėdoje ir už dalyvavimą (LLA) Lietuvos laisvės armijos veikloje 1946 m. vasarą buvo suimtas.

V.Valantinas buvo pasiūstas į Vilnių į archyvarų kursus. Tiems reikalams gavo 1000 rublių. Jausdamas, jog už dokumentų padirbinėjimą gali nukentėti, į Skudą nebegrižo. 1946 m. pradžioje jis mokytojauja Vegerių pradinėje mokykloje, o nuo 1946 m. rugsėjo – Mažeikių apskrities Auksodės pradinės mokyklos vedėjas. Čia Valentinas subūrė 20 žmonių pagrindinę organizaciją, o jau lapkričio 10 d. organizacijos susirinkime priėmė priesaiką ir pasirašė krauju kovoti dėl Tėvynės laisvės. Jaunuoliai pradėjo veikti. V. Valantinas su Albertu Gargasu iš Mažeikių komjaunimo komiteto patalpų išnešė radijo aparatą. Iš Švietimo skyriaus, padedant ir Antanui Dargiui, nakties metu rekvizavo rašomąją mašinėlę „Continental“. Ją patalpino pas Žiogaičių kaimo gyventoją Joną Šimą. Pas jį laikė ir įsigytus ginklus. Antanas Dargis mašinėlę rašė atsisaukimus ir įsakymus.

Mažeikiai – miestas mažas, greit pasklido gandas apie dingusią mašinėlę.

1947 m. kovo mėn. V. Valantinas perkliamas dirbti į Dabikinės vaikų namus. Pas save parsikviečia vaikų namų ūkvedžio pareigoms ir Albertą Gargasą iš Auksodės. Čia toliau sparčiai plečia organizaciją. Į ją įstoja vaikų namų direktorius Pilčiauskas, medicinos seselė Gindziulauskienė-Rūta, pas ją atgabenama rašomoji mašinėlė, ir Gindziliauskienė viską spausdina.

Vilniuje V.Valantinas per pažįstamą skuodiškį susisiekt su Žemaičių partizanų apygardos vadu Ivanausku-Vygandu, jau gyvenusiu Vilniuje, Ukmergės g. 50, ir jau buvusiu MGB agento Markulio įtakoje, jo kontroliuojamas. Tuo pačiu ir Štabas 43 pateko į Markulio pinkles.

Vaikų namų auklėtojas Antanas Kazlauskas keletą kartų veža Ivanauskui maisto produktus ir nuotraukas dokumentams žmonių, esančių nelegalioje padėtyje. Ivanauskas žada gauti pasus.

Mjr. Ivanauskas-Vygandas 1947 m. gruodžio 30 d. įsakymu Štabo 43 organizaciją priima į Alkos rinktinės sudėtį bataliono teisėmis. V. Valantiną paskiria bataliono vadu. Dabikinėje lankosi Ivanausko atstovas Adolfas Preibys-Aušra iš Skuodo. Jis atveža instrukcijas. Galiausiai Antanas Kazlauskas pagal reikalavimą į Vilnių nuveža organizacijos narių sąrašą, ir taip galutinai patenkama į MGB pinkles.

Tuo pat metu V. Valantinas užmezga ryšį su Mažeikių pagrindine organizacija „Sakalų štabas“, vadovaujama mokytojo Antano Čerkaso. Taip pat su MGB smogiku „Siaubo“ būriu, apsimetusiu Lietuvos partizaniais, ir su Alkos štabo vado pavaduotojo Alberto Švažo grupe.

Tolimesnė organizacijos veikla nutraukiama. 1948 m. sausio 9-10 dienomis prasideda

organizacijos narių areštai. Suimama apie 60 organizacijos narių. Tik vado V. Valentino suimti nesiseka.

Čekistai savo ataskaitose rašo, jog pas suimtuosius organizacijos narius rasti 2 kulkosvaidžiai, 4 automatai, 8 šautuvai, 5 pistoletai, 2 žiūronai, 1 raketinė, organizacijos štabo antspaudas, įvairūs dokumentai.

Sausio 9 d. rytą Valentinas, atėjęs į darbą į vaikų namus, koridoriuje girdi, kaip direktoriaus kabinete čekistas Žukovas klausinėja, kur seselė Ganziliauskienė. Valentinas, nieko nelaukęs, sprunka lauk. Jį palydi saugumiečių šūviai. Sušaudomas lietpaltis ir nesunkiai sužeidžiama koja. V. Valentinas atbėga į Akmenės geležinkelio stotį, išsoka į prekinį traukinį, atvyksta į Mažeikius pas Sakalų štabo viršininką Antaną Čerkasą, į Matulionio gatvę.

Dar yra gyvi to epizodo liudininkai Valė Bernatavičiūtė, dabar gyvenanti Klaipėdoje, ir Vilniuje gyvenantis Alfonsas Vilimas. Valė prisimena, jog sužeistą V. Valantiną nuvedė pas Alfonso Vilimo tėvus į Vytauto gatvę. Jis kamarėlėje pragulėjo, kol sugijo koja. Buvo organizuotas jo išvykimas. Aprengtas juodais geležinkeliečio rūbais stovėjo prie traukinio Mažeikiai–Kaunas. Būrelis, vaizduodami flirtuojantį jaunimą, stebėjo jo įsėdimą į traukinį.

V. Valantinui pavyko įsidarbinti buhalteriu Ežerėlio durpyne, šalia Kauno. Iš čia jis parašė laišką tėvams į Skuodą. Pagal tą laišką saugumas susekė, ir 1948 m. kovo 2 d. V. Valentinas suimamas. Valtele keliamas per Nemuną, bando bėgti, o gal ir pabėgo, nes pagal Valės Kvedarienės prisiminimus suimtas buvo Kaune. Su mažeikiškiu Kūno kultūros instituto studentu Beltiniu ėję į Metropolio restoraną. Prišoko iš Mažeikių atvykę saugumiečiai. Grumtynių metu pistoletu prakirto V. Valantinui galvą. Tardymai vyko Mažeikiuose. Visi Maskvos Ypatingojo pasitarimo (troikos) už akių buvo nuteisti po 25, po 10 ar po 7 metus lagerio.

Tik mokytoja Ona Virkutytė iš Milių kaimo, ryšininkė tarp V. Valentino ir Alberto Švažo, buvo užverbuota kaip kalėjimo kameros agentė. Už „gerą darbą“ po 11 mėnesių iš kalėjimo paleista.

Tarp nuteistųjų buvo ir Auksodės kaimo grupės narys Laižuvos milicininkas Česlovas Tiškus. Jis organizacijai pranešdavo apie saugumo numatomas operacijas. Gavo 10 m., kalėjo Norilske.

Ne visus pavyko suimti, pajutę pavojų iš saugumo akiračio dingo Jonas Šimas-Bijūnas, gim. 1890 m., Albertas Šiuryla ir Alfonsas Juodpusis, gim. 1926 m. Žiogaičiuose. Skirtingi jų likimai.

Jonas Šimas, pajutęs areštus pasitraukė iš namų ir slapstėsi artimose apylinkėse. 1948 m. rugsėjo 11 d. saugumo informatorius „Benis“ (Albinas Dargis iš Dargių kaimo) pranešė Laižuvos MGB poskyriui apie J. Šimo slėpimosi vietą. Poskyrio viršininkas Strigunas su stribų ir kareivių grupe nuvyko į Dargių kaimo Žibiko vienkiemį. Supant sodybą, iš jos išbėgo J. Šimas į netoli esantį mišką ir buvo nukautas pasaloje buvusio stribo Ernaičio. Veronika Geležinienė, gim. 1911 m., gyv. Mažeikiuose, Laisvės g. 7, 1998 04 10 pasakojo, jog milicininkas Šeduikis sakęs, kad Jonas Šimas buvo atvežtas į Mažeikių KGB būstinės kiemą, įmestas į kieme buvusį šulinį ir užpiltas kalkėmis.

Išdaviko „Benio“ tėvai, nežiūrint sūnaus „nuopelnų“, buvo ištremti į Irkutsko sr., Taišeto r., Suetichos gyvenvietę.

Albertas Šiuryla-Lokys pabėgo į Klaipėdą. Ten suimtas tik 1951 m. ir nuteistas 25 m. lagerio. Kalėjo Norilsko lageryuose.

Alfonsas Juodpusis, gim. 1927 m. Žiogaičių kaime, bausmės išvengė. Apsigyvenęs Šiauliuose, sužinojo apie organizacijos areštus ir perėjo į nelegalią padėtį, slapstėsi. Legalizavosi 1953 m. ir jau nebebuvo teisiamas.

Ne visi iš nuteistųjų organizacijos narių begrižo į Lietuvą. Dabikinės vaikų namų direktorius Juozas Pilčiauskas, gim. 1927 m. Lazdijų apskr., mirė Norilsko lageryje 1949 06 25.

Domas Kiudulas-Šaka, gim. 1913 m. Akmenės vls., mirė Magadano lageryje 1949 m. vasario mėn.

Vytautas Urvikis, gim. 1931 m. Vieکشniuose, mirė 1949 04 07 Maskvos persiuntimo punkto ligoninėje.

Vytautas Kiela-Zigfridas, gim. 1928 m. Kaune, mirė Dubrovlage 1955 m. gruodžio mėn.

Po 25 metus buvo nuteisti štabo nariai:

Albertas Gargasas-Šaras, gim. 1929 m., Argentinoje, gyveno Auksodės kaime.

Antanas Kazlauskas-Jaunutis, gim. 1926 m., Vieکشniuose.

Domas Andrijaitis, gim. 1921 m., Akmenės vls., Mažeikių gimnazijos mokytojas.

Bronius Karpavičius-Perkūnas, gim. 1900 m., Tytuvėnų vls., Dabikinės vaikų namų buhalteris. Likusieji buvo nuteisti po 10 ir 7 metus lagerio.

Organizacijos vadovas Valentinas Valantinas, kovingos dvasios žmogus, nuteistas 25 m., nenurimo ir lageryje. Kalėjo Norilske Gorlago lageriuose. Po tenykščio lagerio sukilimo aktyvesni dalyviai buvo išvežti į Kazachstaną. Tarp jų ir V. Valantinas. Čia, Kengyro lageryje, Valantinas dalyvavo garsiajame kalinių sukilime 1954 m. Jis tęsėsi 40 dienų.

Kengyro sukilimo dalyvis Stasys Mačiulis savo prisiminimuose rašė, jog Valius Valantinas prižiūrėjo lagerio radijo mazgą. Su lenku ir rusu inžinieriais slapta pasigamino radijo aparatą ir sukilimo metu gaudė žinias iš laisvės. Skuodiškis V. Valiušaitis prisiminė, jog Kengyro lageryje sukilimo metu jis su Valiumi budėjo prie lagerio vartų. Saugojo, kad išdavikai neperbėgtų į kariuomenės pusę.

Kitas sukilimo dalyvis Bronius Valaitis sukilimo 40-čio proga 1994 m. poemoje „Kengyro sukilėliai“ prisiminė Valantiną Valantiną kaip sukilimo:

*Lygia greta būrėsi šaunūs žemaitukai,
Valio Valantino kantriai vedami,
Į tą patį tikslą ryžto jiems netrūko,
Degė partizanų siela nerami.*

„Laisvės kovų archyvas“, Nr. 35, p. 189.

Po sukilimo nuvežtas į Vladimiro kalėjimą. Iš ten visiškai pašlijusios sveikatos tą pačių 1954 metų gruodžio mėn. išleistas į tremtį, nuvyko į Krasnojarsko kraštą, Jermakovsko rajoną pas ten 1949 m. ištremtus jo tėvus. Grįžęs į Lietuvą gyveno Klaipėdoje. Vėliau Skuode. Buvo paralyžiuotas. Glaudėsi Skuodo globos namuose. Ten ir mirė visų užmirštas 1997 m. vasario 17 d. Palaidotas Skuodo kapinėse. Ar bėra kam pasirūpinti jo kapu?

2007 m. rugpjūčio 23 d. Mažeikių muziejuje buvo paminėtas Lietuvos demokratinės kovos sąjungos Štabo 43 buvusios veiklos 60 – mečio jubiliejus. Po kilnojamosios parodos „Smurto kronika 1939-1941 m.“ atidarymo muziejininkas Algimantas Muturas išsamiai papasakojo apie LDKS Štabo 43 veiklą Auksodėje ir Dabikinėje.

Buvę organizacijos dalyviai dalijosi savo prisiminimais. Deja, jų jau tuomet bebuvo tik šeši, nors dar pilni optimizmo ir energijos: Antanas Dargis, Pranas Dargis, Albertas Gargasas, Donatas Mačius, Antanas Kazlauskas, Albertas Šiuryla.

Kada 2013 metais tame pačiame muziejuje minėjome organizacijos 65 metų sukaktį, jau gyvi tebuvo likę tik Albertas Gargasas, gyv. Telšiuose, ir Donatas Mačius, gyv. Mažeikiuose.

Organizacijos 70-čio paminėjimo nebesulaukė nė vienas iš šių Tėvynės meile plakusių širdžių. Liko tik sektinas Tėvynės meilės pavyzdys ir kovotojų vaikų, vaikaičių ir provaikaičių pasididžiavimas savo senoliais, kovojusiais su okupantu.

Straipsnis parengtas pagal muziejininko Algimanto Maturo archyvinių MGB dokumentų ir liudytojų prisiminimus.

Straipsnio autorius Albertas RUGINIS yra Mažeikių miesto garbės pilietis, Lietuvos politinių kalinių sąjungos Mažeikių skyriaus pirmininkas, Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių bendrijos Mažeikių skyriaus garbės pirmininkas.